

Virginás Andrea

A „kis mozik” fogalma: román és magyar filmgyártási példák¹

Ebben a tanulmányban arra szeretnék példákat bemutatni, hogy milyen konceptuális nyeresége lehet annak, ha a „kis (nemzeti) mozik” fogalmát a 21. századi román és magyar filmgyártásra alkalmazzuk. Milyen összehasonlítások válnak ezáltal lehetővé e két földrajzilag szomszédos és (Erdély révén) kulturálisan is átfedésben lévő európai filmgyártás között²? Továbbá szeretnék olyan párhuzamokat felvillantani, amelyek magyarázatot adhatnak például a 2000-es években készült román és magyar filmek hasonló poétikai sajátosságaira.

A „kis (nemzeti) mozik” (a továbbiakban: kis mozik) fogalmát egy 2007-es tanulmánykötet vezette be, amelyet Mette Hjört dán és Duncan Petrie brit kutatók szerkesztettek *The Cinema of Small Nations*³ címmel. Míg olyan európai nemzeti filmgyártások, mint a dán, az izlandi vagy a bolgár esettanulmányként jelentek meg, amelyek hozzásegítettek a kritikai fogalom kidolgozásához, a magyar vagy a román filmgyártást nem vizsgálták a kis mozi-fogalom mentén. Amellett, hogy ez egy hasznos és megvilágító erejű terminus lehet, amely alapján a kelet-európai vagy a skandináv regionális kánonok hasonlóságait lehet értelmezni⁴, ráadásul a kortárs román és magyar filmgyártás is összehasonlíthatóvá válik, és érdekes egyezések, avagy hangsúlyeltolódások nyerhetnek értelmet. Végül azt is jelezni kívánom ebben a szövegben, hogy a kis (nemzeti) mozi mivoltát közelebbről meghatározó négy méret-indikátor maradéktalan teljesülése helyett talán érdemes egy kicsit lazábban kezelni a „kis mozik” kategória határait, amely így működőképesebbé válik és nagyobb lesz a heurisztikus értéke.

Hjört és Petrie bevezető tanulmányukban Hjört korábbi könyvéből, a 2005-ös *Small Nation, Global Cinema*-ból átvett gondolatot idézik. Kritikai konstrukciójuk szempontjából döntő megállapítást tesznek, amelynek értelmében

¹ Ez a kutatási szöveg egy posztdoktori projekt keretében készült el. This work was supported by a grant of the Romanian Ministry of Education, CNCS – UEFISCDI, project number PN-II-RU-PD-2012-3 – 0199.

² Amely jelenségnek a legékezebb példája például a magyar filmrendező, Hajdu Szabolcs egész eddigi életműve.

³ *The Cinema of Small Nations*, eds, Hjört METTE, Duncan PETRIE, Edinburgh University Press, 2007.

⁴ Ezt példázhatja saját, 2013-2015-ös posztdoktori kutatásom a kolozsvári Sapientia-EMTE Média Tanszékén: *The Role of Generic Panels in European Small Cinemas*

<http://film.sapientia.ro/hu/kutatasi-programok/egyeni-kutatas-virginas-andrea-the-role-of-generic-panels-in-european-small-cinemas>

kiviláglik, hogy a kicsinek nevezhető film(gyártás)ok nem kerülnek el a filmtörténészek figyelmét, de általában intuitív módon közelítenek a jelenséghez, és ezáltal „elmozzák a különbségtételt egy kis ország (ideája) között, amely filmeket (is) gyárt, és egy olyan ország (ideája) között, amely kis számú filmet gyárt.”⁵ Ez történik Hjörték szerint Bordwell, Thompson és Staiger *Filmtörténetében* is, ahol a „Kisebb gyártó országok” („Smaller producing countries”) címszó alatt olyan nagyon különböző (heterogén) ország-nevek kerülnek említésre, mint Mexikó, India, Kolumbia, Új-Zéland, Ausztrália, Írország és Kanada (Hjört-Petrie 2007: 3). Míg, intuitív módon, Magyarország akként juthat eszünkbe, mint amire mindkét vonás alkalmazható – kis ország, kisszámú film –, addig Romániát aligha nevezhetnénk kicsinek, például Magyarországhoz hasonlítva, de egészen a 2013-as évig kétségtelenül olyan országnak lehetett nevezni, „amelyben kisszámú film készült” azon filmek száma alapján, amelyeket több-kevesebb nemzeti/köztámogatásból forgattak (le).

Ahelyett tehát, hogy tovább szaporítanák az intuitív megfigyelések számát, Hjört és Petrie egészen számszerűsíthető, pontos definícióját adják annak, amit ők „small national cinema”-nak, kis (nemzeti) mozinak neveznek. Kiindulópontjuk elsősorban politikatudományi, amikor így fogalmazznak: „A *kis nemzetek mozija* című kötet egy többarcú munkadefinícióját adja [az ebből a szemszögből definiált] kis nemzet-létnek, négy méret-indikátort alkalmazva.”⁶ A négy, Hjört és Petrie által bevezetett méret-indikátor a következő: a lakosság száma, az ország területe, az egy főre eső GNI (GDP), valamint a „más nemzethez tartozók általi (hosszan tartó) dominancia”. Ez a négy méret-indikátor, ahelyett, hogy szigorúan le lenne határolva, inkább egy tágabb tartományon belül mozog (fluktuál). Így Hjörték esettanulmányai olyan változatos példaanyaggal dolgoznak, a már említett Dánia és Izland mellett, mint az egykori brit gyarmatbirodalomhoz köthető országok (Írország, Skócia és Új-Zéland), az egykori szovjet birodalomhoz tartozó Bulgária. Továbbá olyan, a (mindenkori) kínai hegemonia által befolyásolt országok (tartományok), mint Hong Kong, Szingapúr, Tajvan, és végezetül olyan, valamikor európai (francia/spanyol) gyarmatbirodalmi területek, mint Kuba, Burkina Faso és Tunézia.

Ami a lakosság számát illeti, Hjört és Petrie a következő mennyiségi attribútumokkal dolgozik: „...fontosnak tartottuk, hogy esettanulmányaink legyenek a teljes spektrumból, kiindulva Bray és Packet mikroállam-fogalmától kezdve egészen odáig, amit Vital egy fejlődésben lévő kis nemzetnek nevezne, így jutva el egy olyan egyértelmű koncentrációhoz, amely a 4-10 millió lakos tartományban helyezkedik el.”⁷ A tanulmánykötetben Tajvan szigete

⁵ „blurring the distinction between the idea of a small country that produces films and the idea of a country that produces a small number of films.” (Hjört – Petrie 2007, 3.)

Ahol azt másképpen nem jelölöm, az idézetek a saját fordításaim.

⁶ „The Cinema of Small Nations presents a multifaceted working definition of small nationhood encompassing four indicators of size.” (Hjört – Petrie 2007, 6.)

⁷ „(...) we did make a point of ensuring that our cases span the full spectrum, ranging from Bray and Packer’s microstates to what Vital would call a developing small nation, with a clear concentration in the population range of 4-10 million.” (Hjört – Petrie 2007, 4.)

23 millió lakossal szerepel, és olyan példák követik, mint Bulgária, szinte 7 és fél millió lakossal, Dánia 5 és fél millió lakossal, Skócia, 5 millió lakossal és végül Izland szigete, a maga 309 ezer lakosával. Két példa-filmgyártásom, illetve az országok, Magyarország és Románia más-más mértékben minősíthetők „kis nemzeti moziknak” a LAKOSSÁG mutatószáma alapján. A legutóbbi, ezredforduló után készült népszámlálások adatai szerint Magyarországnak 9 millió 942 ezer lakosa van, s ekként tökéletesen beleillik a Hjört-Petrie által meghatározott 4-10 millió közötti sávba. Romániának a legutóbbi adatok szerint 20 millió körül van a lakossága, így jócskán túllépi a Hjörték által ideálisként megadott tartományt, de még mindig a Tajvanhoz rendelt 23 millió alatt van, s ekként azt mondhatjuk, hogy amennyiben a másik három indikátor többé-kevésbé (netán pontosabban teljesül), akkor ez az indikátor is elfogadható ezzel a szélsőhöz közel álló értékkel.⁸

A második méret-indikátor, a TERÜLET vonatkozásában Hjört és Petrie a következőképpen fogalmaznak: „Úgy döntöttünk, hogy Gellner és sok más tudós példáját követjük akkor, amikor a földrajzi arányokat (scale) komolyan számításba vesszük, mint a kis nemzet-lét egyik indikátorát.”⁹ Ezen az indikátor-típuson belül a legnagyobb területtel bíró, tanulmányozott esetük Burkina Faso, amelynek a területe 273 ezer négyzetkilométer (a 16 milliós lakossághoz viszonyítva), őt követi Új-Zéland a maga 268 ezer négyzetkilométerével és 4 és fél millió lakosával, Bulgária szinte feleakkora területtel bír, ez 115 ezer négyzetkilométer, és a Hjört és Petrie által tanulmányozott esetekből a legkisebb területtel Dánia bír, ez 42 ezer négyzetkilométer. 93 ezer négyzetkilométeres területével Magyarország ismét a mérettartomány közepén elhelyezkedő, átlagos példaként kategorizálható, s ilyen minőségében nagyon hasonlít a kötetben elemzett Bulgáriához. Románia ez esetben is a tartomány magasabb értékeivel van felruházva: 238 391 négyzetkilométernyi területével kisebb, mint a fogalmat bevezető kötetben „kis nemzeti moziként” értelmezett Burkina Faso avagy Új-Zéland, ám kétszer akkora, mint Magyarország vagy Bulgária.¹⁰

A harmadik felhasznált indikátor-fajta a kis nemzeti mozik meghatározásában az egy főre eső GNI/GDP nagysága, és jelenlétét ekként motiválják a szerzők: „Ez a specifikus változó, ahogyan (Olafsson 1998: 10) fogalmaz, „a katonai potenciál indikátora”, amely a maga során „a politikai hatalom” tanulmányozásában releváns”.¹¹ Hjörték 2007-ben kiadott tanulmánykötetében

⁸ A számadatok a Wikipédiának az országokra vonatkozó adatlapjaiból származnak: <http://en.wikipedia.org/wiki/Hungary>, <http://en.wikipedia.org/wiki/Romania>, (utolsó letöltés 2014. szeptember 8.)

⁹ „We have opted to follow the lead of Gellner and many other scholars in taking geographical scale seriously as an indicator of small nationhood.” (Hjört – Petrie 2007, 5.)

¹⁰ Az adatok a Wikipédia adott országokra vonatkozó szócikkeiből származnak, amennyiben nem a Hjörték kötetét idézem.

¹¹ „This particular variable is held to be an ‘indicator of military potential’ relevant to the study of political power” (Olafsson 1998, 10.)” (Hjört – Petrie 2007, 5.)

ez az indikátor USD-ban van megadva, és feltehetőleg a 2005-2007 közötti évek vonatkozásában. A legmagasabb értékkel, 41 000 dollár egy főre eső jövedelemmel Írország bírt ebben az időszakban. Őt követte Izland közel 36 000 dollár egy főre eső GNI-vel, Dánia pedig 35 000-el, majd a többiek sorban: Hong Kong: 34 000, Skócia: 24 000, és a skála alacsonyabb értékei: Bulgária 9600, Tunézia 8200, Kuba 3500, és végül Burkina Faso: 1200 USD egy főre eső GNI/GDP-vel. Amennyiben a Hjörték szerkesztette kötet megjelenése óta eltelt öt évet nézzük,¹² a vizsgált országok (és filmgyártások) vonatkozásában a következő változásokra hívhatjuk fel a figyelmet: Dánia szinte megduplázta ezt az értékét 2007-2012 között (2012: 59 770 USD), Hong Kong és Izland esetében ugyancsak jelentős növekedést tapasztalhatunk ennek az indikátornak a vonatkozásában. Ugyanakkor a Hjört-Petrie mintaanyagban legalacsonyabb ilyen értékkel bíró afrikai ország, Burkina Faso egy főre eső GNI értéke, 1200 USD, tovább csökkent 670-re a 2012-es világbanki adatok szerint, a Tunéziáé úgyszintén, míg a Kubáé némiképp növekedett (5500 USD-re), a Bulgárié viszont tovább csökkent, 6870 USD-re. Hogyan viszonyul Románia és Magyarország, és természetesen a filmgyártásuk potenciálja ehhez az indikátor-típushoz? A World Bank honlapján közölt éves adatok szerint az elmúlt négy-öt évben Magyarországon az egy főre eső GNI/GDP 12 000 USD körül volt, s ilyenként nincs igazán hozzá hasonlítható „kis nemzeti mozi” Hjörték 2007-es paradigma-kijelölő kötetében. Ezzel az értékkel Magyarország, és a magyar filmgyártás, következésképp, olyan kurrens országokkal hasonlítható össze, mint Brazília, Horvátország, Lettország, Litvánia, Oroszország és Törökország. Ezek a országok ugyanakkor jelentősen nagyobb, avagy sokkal kisebb lakossággal és területtel rendelkeznek, ami Magyarországot egy érdekes példává teszi, viszont azt is jelezni kell, hogy ezek az országok jelentős részben a valamikori szovjet birodalom befolyási övezetében közös platformot alkottak Magyarországgal (és Romániával is, természetesen).

A kutatás időszakáig, 2013 októberéig tartó négy éves időszakban Románia egy főre eső GDP/GNI-je jelentősen kisebb volt, mint akár Magyarországé, akár a Hjört-Petrie-ék kötetében szereplő többi országé: a 8000 USD per fő összeg körül gravitált, és ezzel Hjört-Petrie olyan példáihoz hasonlítható, mint Bulgária és Tunézia. 2012-2013-as bontásban pedig ezzel a jellemzővel Románia a világ olyan más országaihoz (és feltehetőleg filmgyártásaihoz is) válik hasonlónvá, mint Panama (amúgy egy 75 000 négyzetkilométer nagyságú, 3 és fél millió lakosú ország) vagy Montenegró, Mexikó, Dominikai Köztársaság, Costa Rica, Dél-Afrika és Bulgária. A Romániához az eddigi három indikátor kapcsán leginkább hasonló ország, világ-szinten, Malajzia: 329 000 négyzetkilométerre 28 millió lakos jut, és megközelítőleg 8000 USD az egy főre eső GDP-érték. Ami a Románia vonatkozásában felsorolt országokról közösen

¹² A vizsgálatom időszakában (2013 október-november) pontos, ilyen irányú adatok 2012-ig voltak elérhetőek a Világbank (World Bank) weboldalán: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD>, utolsó letöltés 2013. október 30.

elmondható, az, hogy meglehetősen nagy számban szerepelnek köztük közép- és dél-amerikai államok, valamint az is, hogy ezek az országok a Romániával egyenlő értékű egy főre eső GDP-jüket általában jelentősen kisebb területen és kevesebb lakossal termelik ki.

Összegezve: míg lakosság-számát és területét illetően Románia csak akkor sorolható be a kis (nemzeti) mozik ernyőfogalma alá, amennyiben elfogadjuk a Hjört-Petrie-ék által jelzett tartományok legmagasabb értékeit is, nem csak az átlagosan a középen elhelyezkedőket, az egy főre eső GDP/GNI tekintetében Románia filmgyártását mindenképpen lehet és kell a kis mozik kategóriájában kezelni. Tulajdonképpen Hjört és Petrie is megjegyzi, hogy „a kis nemzet-lét, legalábbis néhány vetülete vonatkozásában, mindenképpen egy olyan helyzetre vonatkozik, amely változásra szorul. Ez különösképpen igaz az alacsony GDP és a dominátság tekintetében, amelyek a kis nemzet-státuszhoz tartozhatnak. Egy másik motiváció pedig arra vonatkozik, hogy kidolgozzuk a kis (mozi)nemzet-lét összehasonlító analízisét, azzal a lehetőséggel kapcsolatban, hogy beazonosítsuk az erősségeket a látszólagos gyengeségekben, és azokat a megoldásokat, amelyek átvihetőek/átadhatóak.”¹³

Negyedik indikátorukat a következőképpen jellemzik a szerzők: „(...) Hroch az, aki előtérbe helyezi a dominált állapot/uralmat, mint ami ízig-vérig összetevője a kis nemzet-létnek: >csak azokat nevezzük kis nemzetnek, amelyek olyan hosszú ideig voltak alávetve egy uralkodó nemzetnek, hogy az alárendeltségi viszony strukturális vonással ruházódott fel mindkét fél esetében.< (Hroch 1985: 9).” Ilyen értelemben, míg a „kis mozi-nemzet”-lét előző három indikátora pusztán numerikus adatokon alapszik, ez a negyedik indikátor a birodalmak és más erősebb nemzetek általi dominátság dimenzióját villantja fel, ezáltal is aláhúzva az „alávetettség” fogalmának relevanciáját, amely a posztkoloniális típusú kultúra-elméletek egyik sarkalatos fogalma. Magyarország és Románia egyaránt számos, náluk nagyobb és más nemzetiségek által uralt (birodalmi) entitásnak voltak alávetve. Ha csak az elmúlt száz éves időszakra gondolunk (1914-2014, amely az első világháború kitörésének száz éves évfordulója is egyben), akkor említést kell tennünk az Osztrák-Magyar Monarchiáról, Németországról, Oroszországról, majd a Szovjet Blokkról, mint olyan struktúrákról, amelyeknek (változó területi mértékben) Románia és Magyarország is alá voltak rendelve. Valamint azt is meg kell említenünk, hogy Magyarország 2004-es és Románia 2007-es csatlakozása az Európai Unióhoz ismét egy, a saját nemzetnél nagyobb, nemzetek feletti entitáshoz való csatlakozás is egyben. Ez egyszerre hívhat életre kényszerű alkalmazkodási reflexeket, de amennyiben az ezen „birodalom” égisze alatt elkészült filmek

¹³ „(...) *small nationhood*, at least with regard to some of its facets, refers to a situation requiring change. This is particularly true of low GNP and domination as features of the small nation phenomenon. A second motivation for the development of a comparative analytic of small nationhood has to do with the possibility of identifying strength in apparent weaknesses, and solutions that might be transferable.” (Hjört – Petrie 2007, 7.)

számát és változatos voltát nézzük, úgy mindkét ország esetében az EU keretében lefolytatott filmgyártási folyamat különbözőnek (és Románia esetében pozitívabbnak is) tűnik az azt megelőző időszakból. Ez, az alábbiakban részletesen bemutatott folyamat ismét alátámasztja Hjört és Petrie azon megállapítását, amelynek értelmében a kis nemzet-lét - a filmgyártás vonatkozásában elsősorban - akadályként is elkönnyvelhető, de előny is kovácsolható belőle. „A kis nemzet-létnek nem kell (szükségszerűen) teherként lennie, avagy a szub-optimalitás világos jelének lennie. Ily módon minden elemzés, ami a kis nemzet-lét és a film összefüggéseire vonatkozik, kettős feladattal bír. Egyrészt azonosítani kell azokat a faktorokat, amelyek valóban meggyengítő hatásúak és megkérdőjelezhető hatalmi dinamikát hoznak működésbe; továbbá szükséges rámutatni olyan stratégiákra, amelyek lehetővé teszik a hozzáférést, a láthatóságot és a részvételt; végezetül pedig, elemzés által, átalakítani ezeket a stratégiákat olyan kulturális erőforrásokká, amelyek más körülmények között is eltulajdoníthatóak és alkalmazhatóak.”¹⁴

A kis nemzeti mozi-lét előnyeit szeretném a továbbiakban bizonyítani, azt, hogy a látszólagos gyengeségek, ahogyan Hjört és Petrie fogalmazzák, mint a kevés tőke vagy a nagyobb, nemzet(ek) fölötti struktúrába való be- tagozódás, tulajdonképpen előnyként is definiálhatóak, ha a filmgyártás működése, az elkészült filmek száma és változatossága felől szemléljük ezeket. E célból megszámláltam és al-műfaji csoportokba soroltam úgy a magyar, mind a román filmgyártásban az adott országok EU-belépésétől (2004 május, illetve 2007 januárja) elkészült filmeket, a rendelkezésre álló adatbázisok (a Magyar Film Adatbázis, valamint a Romanian Film Promotion Society által kiadott Román Film Index¹⁵) alapján. Ami 2013 novemberében egyértelműen trendként figyelhető meg: az EU-s csatlakozástól eltelt első öt éves időszakban a játékfilmek számának növekedése mindkét esetben, a magyar filmgyártásban ez a 2004-2009 közötti időszakot jelenti, Romániában pedig a 2007-2011 közötti időszakot. Ezt követően, a második EU-s filmgyártási öt éves periódusnál (ami Magyarország esetében a 2010-2014 közötti időszakot, Románia esetében pedig a 2012-2016 közötti időszakot jelenti), az időszak első felében mindkét esetben egy filmgyártási boom-ot figyelhetünk meg (ez magyar oldalon a 2010-2012 közötti időszakot, román oldalon pedig a 2012-2014 közötti időszakot jelenti), amit a magyar filmgyártásban egy komoly mértékű visszaesés követett - mind a gyártott filmek számát és változatos voltát illetően.

¹⁴ „Small nationhood need not be a liability nor a clear sign of sub-optimality, and the task in any analytic of small nationhood associated with film is thus a dual one: to identify those factors that are genuinely debilitating and caught up with questionable power dynamics; to pinpoint strategies that ensure access, visibility and participation; and to transform these strategies, through analysis, into cultural resources that can be appropriated in, and adapted to, other circumstances.” (Hjört – Petrie 2007, 7.)

¹⁵ <http://www.romfilmpromotion.ro/publicatii/>, utolsó letöltés 2014. szeptember 8.
<http://magyar.film.hu/hmdb/filmek/>, utolsó letöltés 2014. szeptember 8.

A kutatás további feladata lesz az is, hogy megvizsgálja, a második öt éves EU-s filmgyártási környezet végére a román kis nemzeti mozinál is bekövetkezik-e a magyar filmgyártás esetében számszerűen kimutatható csökkenés.

A már említett Román Film Index a 2007-es évben 6, román (ko-)producióban is elkészült játékfilmről és 1 dokumentumfilmről tesz említést, köztük olyan, mára klasszikusnak tekinthető címekkel, mint a Cristian Mungiu *4,3,2*-je vagy Cristian Nemescu *California Dreamin'*-je. 2008-ban már 14 játékfilm és 1 dokumentumfilm készült el (köztük Radu Muntean *Boogie*-ja és a *Nunta mută*, Horațiu Mălăele rendezése). 2009-ben már 16 játékfilmet és 7 dokumentumfilmet listáz az Index, köztük olyan mára jól ismert címekkel, mint a *Polițist, adjectiv* (Corneliu Porumboiu), a *Pescuit sportiv* (Adrian Sitaru) vagy a *Katalin Varga* (Peter Strickland). 2010-ben már 17 elkészült román játékfilmről beszélhetünk, köztük a Radu Muntean jól ismert *Martți, după Crăciun*-jával, és legalább 7 elkészült dokumentumfilmmel számolhatunk. A 2011-es évre, ami az EU-s filmgyártási közegben eltöltött első öt éves periódus záróéve, 20 játékfilmet szántak bemutatóra, közülük 11-nek meg is volt az évben a premierje (például Cătălin Mitulescu *Loverboy*-jának), és 11 dokumentumfilmet is gyártottak, köztük az *Autobiografia lui Nicolae Ceausescu*-t (Andrei Ujică).

A Magyar Filmadatbázis (The Hungarian Movie Database) a szinte elképzelhetetlenül magas, 587 számú címet sorol fel, mint amelyek a 2005-es évben (az első olyan év, amikor teljes jogú EU-tagként Magyarország is profitálhatott a transznacionális és regionális ko-finanszírozási alapokból) készültek el, kerültek bemutatásra, avagy a gyártás folyamatában voltak. Ám ebből az 587 címből mindössze 27 játékfilmmel és/vagy (egész estés) tévéfilmmel találkozunk, a fennmaradó több száz cím dokumentumfilmeket, ismeretterjesztő filmeket, rövidfilmeket, kísérleti filmeket, animációs filmeket és zenés/koncertfilmeket fed -- jóval nagyobb al-műfaji gazdagságról téve tanúbizonyságot, mint amit a román filmgyártás esetében láttunk. Összességében elmondható, hogy az évi 20 és 40 közötti, elkészült, legyártott, bemutatott játékfilm-szám jellemzi a magyar filmgyártást a 2004-2009 közötti időszakban, és a 31 játékfilm hipotetikus átlagszám mondhatni a második öt éves időszak közepéig, 2012-ig érvényesnek is tekinthető. 2006-ban még mindig 584 magyar filmcímet listáz az adatbázis, ebből 40 cím játék- és tévéfilm. 2007-re már egy jó 100-as csökkenés tapasztalható, 417 említett címmel, ebből 27 játék- és tévéfilm, a fennmaradó 390 cím a fent említett változatos al-műfaji kategóriákba sorolható. A 2008-as évben ismét 455 magyar filmes produkcióról tud az adatbázis, ebből 24-re tehető a játék- és tévéfilmek száma, a 2009-es, az első ötéves EU-s periódus utolsó évében 308 címről tesz említést az adatbázis - ez az év egyben a második öt éves periódus kezdete is, így a csökkenés jelensége is prognosztizálható - ebből 37 cím a játék- és tévéfilmeké. És most lássuk a második öt éves periódust mindkét filmgyártás esetében.

A román filmgyártás 2012-es évében 24 játékfilmet és 2 dokumentumfilmet említ az Román Film Index, köztük nagy számban találunk koprodukciókat (mint a magyar-román *Aglaja*, Deák Krisztina rendezése, a román-francia *După dealuri* Cristian Mungiu rendezésében, de vannak román-görög és román-olasz koprodukciók is). Ebből a 24, gyártásban lévőként, avagy premiért is megélő címből 12-ről mondhatjuk el, hogy elérte a román moziba járó, filmnéző közönség ingerküszöbét. Olyan környezetben, mint a belvárosi művészmozik (*O lună în Thailanda*, Paul Negoescu), a multiplexek (*Despre oameni și melci*, Tudor Giurgiu rendezésében), filmfesztiválok (*Toată lumea din familia noastră*, Radu Jude filmje a Transilvania Nemzetközi Filmfesztiválon), vagy a televízióban (ez elsősorban a tévécsatornák, jelesül az HBO által is finanszírozott címekre igaz, ebben az évben pl. a *Tatăl fantomă*), és végül találunk példát speciális vetítésekre, amelyeket a azonnali DVD-megjelenéssel kötöttek össze 2012-ben (ez volt az *Undeva în Palilula*, Silviu Purcărete rendezésében).

A 2013-as év még sokkal nagyobb számokat mutat: a Román Film Index 34 olyan játékfilmet sorol fel, amelyek ebben az évben gyártásban vannak, és/vagy bemutatóra készülnek. Ezeknek szintén fele, 17 cím az, ami már a köztudatban kering a 2013-as év végén, a 2014-es év elején, mint amelyek rövidesen közönség elé fognak kerülni: Nae Caranfil *Closer to the Moon*-ja moziban és a Transilvania IFF-en a 2014-es első felében debütált, az *America, venim!* című vígjáték először ugyanazon a fesztiválon jelent meg, ezt követte egy 2014 nyári karavános vetítés, és a film mozis bemutatója 2014 őszére van időzítve. Jó néhány további cím kisebb-nagyobb eltéréssel debütált országos/nemzetközi filmfesztiválokra és a mozikban (igaz ez a kijelentés Alexandra Gulea *Matei, copil miner* című fikciós dokumentumfilmjére, Călin Netzer *Poziția copilului* című filmjére, Adrian Sitaru *Domestic*-jére, vagy Marian Crișan *Rocker* és Valentin Hotea *Roxanne* című filmjére). A 2012-es 2013-as évekről, román filmgyártási vonatkozásban, azt is meg kell jegyezni, hogy ekkortól láthatunk nagyobb léptékű, professzionálisan kivitelezett és kimondottan a hazai, román közönségre kalibrált marketing-kampányokat is, amelyek általában az offline bemutatót megelőző masszív, néhány hetes online jelenléttel dolgoznak. A 2012-es évből ki kell emelnünk Tudor Giurgiu *Despre oameni și melci* című komédiájának a Transilvania IFF-en megtartott látványos premierjét, amelyet erős offline (poszter-) kampány kísért az egyes nagyvárosokban megtartott premierek esetében. Hasonlóan kigondolt és eredményes volt az elsősorban online, majd az Arany Medve elnyerése után látványos offline országos bemutató turnéja Netzer *Poziția copilului* című filmjének. 2013 őszén pedig a Halloween eseménye köré szervezték a fiatal Alexandru Maftai *Miss Christina* című horrorfilmjének a bemutatóját. Stere Gulea veterán román rendező *Sunt o babă comunistă* című filmje, amely a 2013-as/2014-es évek fordulóján „jutott” premierhez, reklámkampányában is nagyon épített

főszereplője, Luminița Gheorghiu színésznő előző évi sikerére, a *Poziția copilului* anya-figurájaként. Ebből az évből három játékfilm érdemel említést, amelyek premierjét filmfesztiválokra időzítették és egyértelműen a nemzetközi (koprodukciós) fesztivál-közegekben pozícionálták ezeket a filmeket, a helyi/román közönséget jobban elérő online és offline marketing-kampányok és mozis/multiplexes bemutatók helyett. Ezek a következők: az elsőfilmes Tudor Giurgiu *Căinele japonez* című játékfilmje, amely többek között a Varsói Filmfesztivál debüt-díjával is büszkélkedhet, továbbá ez a film képviseli Romániát a legjobb külföldi filmek Oscar-versenyében is (előző évben Netzer említett filmjét indították és a film a legjobb öt filmet megelőző körig jutott a szűrőkön). Corneliu Porumboiu *Metabolism* című filmje a New York-i és a Locarno-i Filmfesztiválokra is megjárta, és feltehetőleg Cristian Mungiu Cannes-nagydíjas *4,3,2*-jéhez avagy ugyancsak Porumboiu 2009-es *Politiștii, adjectiv*-jéhez hasonló fontossághoz fog jutni a kortárs román film kritikai kanonizációjában (formai kidolgozottsága, önreflexív mozzanatai és gazdaságosan innovatív történetmondása okán). Utolsóként említendő az Andrei Gruzniczki rendezte *Quod erat demonstrandum*, amely - bár joggal tarthatna közérdeklődésre számot, lévén az első olyan román játékfilm, amely teljes egészében a kommunizmus idején működtetett titkosszolgálat működésével foglalkozik, fikciós környezetben - a 2013-as Római Filmfesztiválon mutatkozott be, romániai premierjét pedig a 2014-es Transilvania IFF-en tartották. Mellesleg a 2013-as évre 6 dokumentumfilmről tudósít az Index, mint amelyeknek ebben az évben volt a premierjük (ezekből 1 került be legalább a romániai fesztivál-körforgásba, az *În numele primarului*), és egy teljes estés animációs filmről.

Az utolsóként megvizsgált 2013-as gyártási évben összességében 41 játékfilm címe merül fel, mint amelyek fejlesztési/forgatási avagy posztprodukciós fázisban vannak, ezek között találunk többedik játékfilmnél tartó rendezőket: Ruxandra Zenide a *Despre cosmetică și fericire* munkacímű filmmel, Anderi Ujică egy Beatles-filmmel, Florin Șerban *Cutia* avagy Iulia Rugină *Breaking News* című filmjei: ezek 2014 első felében sem a forgatásukról szóló hírekkel, sem esetleges premierrel nem rendelkeznek. Ugyanakkor a 2013-as Román Film Index-ben felsorolt számos cím 2014 első félévének lezártával biztató jelekkel bír: mostanság van az erős online jelenléttel bíró új Dan Pița-rendezés és adaptáció, a *Kira Kiralina* premierje, Cătălin Mitulescu *El Rumano*-jának forgatási képei bejárták a román net filmes berkeket, és Tudor Giurgiu *Christian* című korrump-hivatalnok filmjének már a trailere is ismert. Ha összehasonlítjuk az egymást követő években premierhez jutó alkotók névsorát, láthatjuk, hogy a vetésforgó elve javában működik, és távol attól, hogy stabil, kiszámítható, „nagy filmes” gyártási környezetként legyen definiálható, a román filmgyártásban a nagygyúk is a kispályán ácsorognak addig, amíg a különféle erőforrások szűkössége okán ismét filmet készíthetnek (az egyéni/személyes okokat természetesen itt nem vehetjük figyelembe).

A fentiek fényében, a 2014-2015-ös filmgyártási évben olyan további címek bemutatására számíthatunk, amelyek elsősorban hazai, romániai sikerre számítanak, hisz készítőik szolid elismertséggel rendelkeznek a helyi film- és kultúratermelésben. Ugyanakkor nyilvánvalóan nem bírnak olyan nemzetközi jegyzettséggel, mint az előzőekben jellemzett csoport: olyan filmeket kell itt említenünk, mint a jól ismert komikus-színész, Horațiu Mălăele rendezésében készülő két film: *Paris cu buletinul*, *The Blue Knight*, továbbá a kommunizmusból átmentődött veterán filmrendező Geo Saizescu *A doua șansă* című filmje, valamint a Castel Film stúdiók tulajdonosának, Vlad Păunescunak a *The Queen of Live* munkacímml forgatott filmje.

Összegezve tehát, elmondható, hogy a Románia EU-s csatlakozását követő know-how és koprodukciós/finanszírozási lehetőségek beérni látszanak az első öt éves periódus végeztével. Hiszen a 2013-as évre (figyelembe véve az előző években be nem mutatott, tehát feltehetőleg gyártásban lévő címeket) 75 darab olyan filmcímet sorolhatunk fel, mint amelyek a gyártás különféle fázisaiban vannak, a következő bontásban: ebből 24-et 2012-ben kellett volna bemutatni, 2013-ban további 34-et, és 41 cím ezekből gyártásban lévőként említődik, ami 2014/2015-ös premiereket enged sejtetni. Ez a 2007-es 6-7 legyártott/gyártásban lévő román filmcímhez képest tízszeres növekedést jelent, és némi kritikai áthangolást követel meg. A vizsgálatra kiválasztott periódus elején a román filmgyártást többé-kevésbé egyértelműen besorolhattuk a Hjört-Petrie-ék által definiált kis nemzeti filmgyártás kategóriájába: míg jelen lakossága, 20 millió, és területe, 238 000 négyzetkilométer, alapján a kijelölt kategóriák felső határait feszegetve, az egy főre eső GDP/GNI (8000 USD) és a több évszázados más birodalmi struktúrába való tartozása alapján tipikusnak nevezhető kis nemzeti mozi-képviselőként. Ezt az EU-s csatlakozás első két-három évében produkált filmszám (évi 6-12) is egyértelműen aláhúzta. Ám a vizsgált időszak végére olyannyira megnő a legyártott, avagy gyártásban lévő filmek száma - mint jeleztem az előbbieken, akár évi 75-el is számolhatunk a 2013-2014-es év vonatkozásában, ami fele a legnagyobb európai filmgyártás, a francia évi körülbelül 130 filmjének -, hogy a kis nemzeti filmgyártás címkéjét revideálnunk kell. Megkockáztatnám azt a kijelentést, hogy a lakosság száma és a terület nagysága Románia esetében jobban összefüggenek az elkészülő filmek számával, amint azt az alacsony egy főre eső GDP-érték és a nemzetek fölötti struktúráként definiálható birodalmakba, esetleg az EU-ba való tagozottság (a domináltság indikátora Hjört és Petrie modelljéből) sejtetni engednék.

Visszatérve a komparatív kiindulóponthoz, azaz a magyar és a román filmgyártások 2004-2013 és 2007-2014 közötti időszakainak a kis mozik modellje alapján való összehasonlításához, egyöntetűen elmondható, hogy az EU-hoz való csatlakozás első öt éve az adott, bizonyos mutatók alapján kicsinek nevezhető nemzeti filmgyártások esetében meghatározó időszaknak fogható fel.

Míg a magyar filmgyártás esetében már a második öt év eredményei is mérhetőek, és látható az, hogy az EU-s csatlakozáskor a kis nemzeti mozi volt-hoz képest (amely kategóriába a magyar filmgyártás minden mutató alapján az átlagos tartományban lévén lakosság-szám, terület, egy főre jutó GDP és dominánság alapján is, tökéletesen beleillik) kissé soknak tűnő évi 20-40 játékfilm/tévéfilm-szám jelentősen csökken (sőt, stagnál is). A második öt éves időszakban a következőképpen alakult a helyzet. 2010-ből a Magyar Filmadatbázis 40 mozis és tévés játékfilmet listáz, mint amelyek gyártás alatt/után álltak, és ebből 20 cím el is érte a filmkedvelő közönség ingerküszöbét, továbbá nagyszámú dokumentum- és egyéb típusú film is készítés alatt állt ebben az időszakban (szám szerint 125). 2011-ben komoly re-strukturálódási folyamat indult el a magyar nemzeti/állami filmgyártásban (amely máig sem mentes a politikai felhangoktól), még mindig 26 játékfilm jelenik meg gyártásban lévőként, továbbá 134 olyan cím, amelyek a többi al-műfajban készülnek. 2012-re viszont látványos a folyamatban lévő produciók számának a csökkenése: mindössze 13 játékfilm jelenik meg gyártásban, és ebből 6 film került a nagyközönség figyelmébe és bemutatásra, a fennmaradó 7 produció pedig áttolódott a következő évre (mint például Mátyássy Áron *Vikendje*), avagy le is állítódott a gyártása (mint Kenyeres Bálint *Tegnap* című filmje esetében). Ehhez a játékfilm-helyzethez csatlakoztatható a mindössze 5 dokumentumfilmből álló gyártási mezőny. Az utolsóként konzultált 2013-as gyártási számok egy kis nemzeti mozit - amely státuszra a Hjört-Petrie mutatók/indikátorok mintegy „predesztinálják” is a kortárs magyar filmgyártást - konnotálnak: 8 játékfilm szerepel gyártásban levőként, avagy bemutatásra készként, továbbá 4 dokumentumfilm és 18 rövidfilm.

Összegezve elmondható, hogy az EU-s médiás és filmfinanszírozási keretprogramokhoz való csatlakozást követő kétszer öt éves periódusok mintegy akként is értelmezhetőek, hogy a Hjört-Petrie mutatók alapján kis nemzeti mozikként definiálható román és magyar filmgyártásban „mérték/méret-korrekciók” jelenhettek meg egy nagyobb, strukturáltabb piac hatására is. Így a kis moziság felső határait súroló román filmgyártásban az elkészülő játékfilmek számának többszörös növekedését figyelhettük meg, míg a kis moziság teljesen átlagos képviselőjeként elkönnyvelhető magyar filmgyártásban az elkészülő játékfilmek számának csökkenése látható, mint a kis nemzeti volttal inkább korreláló számszerű érték. Ez nagyban összecseng Hjört és Petrie záróként idézett megállapításával: „...Európában, a kis nemzetek esetében mindig nehezebb volt fenntartani a hagyományos értelemben lehatárolt és elkülönült nemzeti mozik fogalmát, és következésképp, a nemzetileg jellemző kezdeményeken kívül, a filmkészítők hasznát húzhattak a pán-európai támogatások olyan rendszeréből, mint a MEDIA vagy az Eurimages, a regionális kezdeményezésekből (erre példa a Nordic TV és Film Fund), avagy olyan koprodukciós forrásokból, amelyek a nagy metropolitánus központokban

elérhetőek (mint a Channel Four, vagy a Canal+). Az egykori gyarmati (koloniális) viszonyok (...) ugyancsak külső finanszírozási forrást jelentettek néhány kis nemzet filmgyártója számára, amely lehetőség minden esetben egy kulturális, avagy nyelvi kapcsolaton alapult.”¹⁶

¹⁶ "However, in Europe, the traditional sense of bounded and differentiated national cinemas has always been more difficult to maintain in the case of small nations, and consequently, in addition to nationally specific initiatives, filmmakers have benefited from sources of pan-European support (MEDIA, Eurimages), regional initiatives (the Nordic Film and TV Fund) or co-production sources often located in the metropolitan centres (Channel Four, Canal +). Former colonial relationships (...) have also ensured a source of external funding for filmmakers in some small nations, predicated in each case on a cultural or linguistic bond." (Hjört – Petrie 2007, 16.)